

Pirkko Moisala ja Elina Seye (toim.)

MUSIIKKI
KULTTUURINA

Suomen Etnomusikologisen Seuran julkaisuja 21

Helsinki 2013

SISÄLLYSLUETTELO

Johdanto	5
<i>Pirkko Moisala</i> Etnomusikologian uudet haasteet	9

ETNOGRAFISIA TUTKIMUSASETELMIA

<i>Pirkko Moisala ja Elina Seye</i> Musiikintutkija ihmisten keskellä – etnomusikologinen kenttätyö ..	29
<i>Tuuli Talvitie</i> Bimusikaalisuudesta musiikillisen toiminnan tutkimukseen	57
<i>Yrjö Heinonen</i> Konserttikiertueen etnografinen tutkimus	79
<i>Helmi Järviluoma</i> Etnomusikologia ja etnografinen kirjoittaminen	97
<i>Hanna Väätäinen</i> Osallistava tanssintutkimus	119

METODOLOGISIA AVAUKSIA

<i>Johannes Brusila</i> Konstruktionismi etnomusikologisena näkökulmana.....	137
<i>Vesa Kurkela</i> Musiikin historian tutkimus etnomusikologiassa	153
<i>Jarkko Niemi ja Marko Jouste</i> Musiikin paradigmaattinen analyysi	173
<i>Markus Mantere ja Pirkko Moisala</i> Länsimaisen taidemusiikin etnomusikologinen tutkimus.....	201

© Suomen Etnomusikologinen Seura ja kirjoittajat
www.etnomusikologia.fi

ISBN 978-952-99945-1-9
ISSN 0785-2746

Ulkoasu ja taitto: Kati Tiirikainen

Vammalan Kirjapaino Oy
Sastamala 2013

Johannes Brusila

KONSTRUKTIONISMI ETNOMUSIKOLOGISENA NÄKÖKULMANA

Konstruktionismi on tutkimussuuntaus, joka tarkastelee sitä, miten yhteiskunnalliset ja kulttuuriset ilmiöt sekä niitä koskevat käsitykset rakentuvat sosiaalisesti. Sen mukaan tapamme ymmärtää ja luokitella jokin ilmiö ei pelkästään neutraalisti heijasta tämän ilmiön synnynnäisistä, sisäistä olemusta. Sen sijaan usein itsestäänselvyyksinä pitämämme käsitykset jostakin ilmiöstä perustuvat tietoon, ajatusmalleihin ja käsitteisiin, jotka ovat syntyneet sosiaalisen kanssakäymisen ja kielellisen vuorovaikutuksen seurauksena. Konstruktionismille on ominaista näkemys tiedon sosiaalisesta rakentumisesta.

Konstruktionistinen lähtökohta voi ilmetä tutkimuksissa hyvinkin monella tavoin. Se voi olla tieteenteoreettinen yleisajatus, jonka avulla halutaan tarkkailla jonkin monisyisen ilmiön vähemmälle huomiolle jäänyttä sosiaalista tai käsitteellistä puolta. Toisaalta se voi olla poliittisesti perusteltu menetelmä paljastaa sellaisia vääriksi koettuja ajatusmalleja, joiden puitteissa ihmiset ja ryhmät luovat käsityksensä maailmasta. Kyseessä ei siis ole yksiselitteinen metodi tai koulukunta, vaan näkökulma tutkimuskohteeseen ja tieteen tekemiseen.

Viime vuosikymmeninä konstruktionismi on ollut keskeinen tieteenteoreettinen virtaus yhteiskuntatieteissä ja kulttuurintutkimuksessa. On siis luonnollista, että se on vaikuttanut myös etnomusikologiaan ja kulttuurisen musiikintutkimuksen kenttään sekä suoraan että epäsuorasti. Sen avulla on esimerkiksi haluttu jäsentää musiikin ja yhteiskunnan välisiä suhteita, tutkia musiikkiin liittyviä kulttuurisia merkityksiä ja kyseenalaistaa valtarakenteita.

Tässä artikkelissa en pyri analysoimaan konstruktionismia kaikissa ilmenemismuodoissaan enkä tarjoamaan yksityiskohtaista metodologista evästyttä sen käytännön toteuttamiseen tutkimustyössä. Pyrkimykseni

on pikemmin johdattaa konstruktionismin perusajatuksiin ja keskustella näiden yhteyksistä etnomusikologisen ajattelun kanssa sekä tarjota esimerkkejä siitä, kuinka tätä lähtökohtaa voidaan soveltaa diskurssi-analyysin avulla esimerkiksi genretutkimuksessa. Huomion arvoista on myös konstruktionismia vastaan esitetty kritiikki, joka on viime vuosikymmeninä levinnyt yhä laajemmalle ja pakottanut konstruktionistisen lähtökohdan valitsevat tutkijat tarkemmin perustelevaan kantansa ja selventämään näkökulmansa rajoitukset.

Konstruktionismin peruspiirteitä

Konstruktionäkökulman esille tuomat kysymykset eivät ole uusia, vaan pikemminkin osia pitkää tieteenfilosofista jatkumoa, jossa pohditaan käsitystemme sosiaalisia ja kielellisiä rajoja. Nykymuodossaan näistä seikoista on keskusteltu laajemmin humanistisissa tieteissä 1960-luvulta lähtien. Merkittäväksi virstanpylvääksi muodostui sosiologien Peter L. Bergerin ja Thomas Luckmannin kirja *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen* (1994), jonka seurauksena käsite sosiaalinen konstruktio yleistyi. Kirjassa muotoillaan teoria siitä, kuinka arkitietomme rakentuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Bergerin ja Luckmannin mukaan tekemme, käsityksemme ja kategorisointimme muodostuvat toiston kautta yleisesti hyväksytyiksi, ja kun nämä käsitykset institutionalisoituvat, yksilöt omivat ne ja pitävät niitä itsestään selvinä. Sosiaalinen todellisuus määrittänyt tämän ajatuksen mukaan ihmisen luomana merkitysjärjestelmänä, jota ei voi pitää pelkästään jonkunlaisena luonnollisen maailman heijastuksena tai kuvana.

On vaikeaa määritellä yksittäistä tekijää, joka yhdistäisi kaikki konstruktion ajatukseen liittyvät tutkimussuuntaukset. Itse asiassa jopa oppikirjoissa käsite konstruktionismi ja sen rinnalla usein esiintyvä konstruktivismi määritellään hieman eri tavoin (vrt. esim. Saaranen-Kauppinen & Puusniikka 2006, Wenneberg 2001, Winther Jörgensen & Phillips 2000, Gergen 1999). Sosiaalipsykologi Vivien Burrin (1995: 2–5) mukaan voidaan kuitenkin erotella neljä eri perusajatusta, jotka yhdistävät konstruktiosta kiinnostuneita tieteellisiä suuntauksia. Keskeinen lähtökohta on kriittinen suhtautuminen itsestään selvänä pidettyyn tietoon. Lähtökohtana on se, että tapamme mieltää maailma ei välttämättä ole ainoa oikea, ja tutkijan tulee kysyä millä tavoin asiat voisivat olla toisin. Toisena merkittävänä kantana voidaan pitää sitä, että käsityksemme

maailmasta nähdään väistämättä historiallisina ja kulttuurisina tuotteina. Ihmisen tapa käsittää maailma riippuu hänen taustastaan. Siksi kaikki käsitykset ovat relatiivisia siinä mielessä, että ne tulee suhteuttaa omaan historialliseen tai kulttuuriseen yhteyteensä. Kolmas lähtökohta on, että tieto mielletään sosiaalisen prosessin tulokseksi. Ihmiset pitävät totuutena sitä, mikä vuorovaikutuksen seurauksena saa totuuden aseman, eivätkä välttämättä sitä, minkä he ovat kokeneet objektiivisten havaintojen kautta. Viimeisenä perusajatuksena Burr mainitsee tiedon ja sosiaalisten käytäntöjen yhteyden: tapamme hahmottaa maailma vaikuttaa siihen, miten me maailmassa toimimme. Tämä koskee myös tutkimusta. Konstruktionistisen näkökulman mukaan tutkijan tulee tunnistaa omat lähtökohtansa ja tutkimuksensa seuraukset.

Konstruktionistisia perusajatuksia voi selvittää sukupuolikysymyksen avulla. Ihmisten jaottelua naisiin ja miehiin voidaan pitää luonnollisena tai itsestään selvänä biologisena totuutena. Kuitenkin voidaan kysyä onko tämä biologinen jako aina merkityksellinen? Onko niin, että vain periytyvät sukupuoliominaisuudet määrittävät ihmisen toimintaa? Toisaalta jos esimerkiksi keholliset piirteet ovat tärkeitä, niin silloin kai voisi olettaa että esimerkiksi jako pitkiin ja lyhyisiin henkilöihin olisi monessa yhteydessä olennaisempaa. Nykyään tehdäänkin ero biologisen sukupuolen (engl. *sex*, ruots. *kön*) ja kulttuurisen ja sosiaalisen sukupuolen (engl. *gender*, ruots. *genus*) välille. Näistä ensimmäinen viittaa geneettiseen ja ruumiilliseen sukupuoleen ja jälkimmäiset sosiaaliseen sukupuoleen eli siihen tapaan, millä sukupuoli konstruoidaan sosiaalisesti. Vielä muutama sata vuotta sitten Euroopan oppineet pitivät yleisenä, ikään kuin biologisena totuutena että naisen älyllinen suorituskky ei ole yhtä korkea kuin miehen. Nykyisin tätä näkemystä pidetään silloisen kulttuurin konstruktiona. Kuitenkin sukupuolentutkijat painottavat, että arjessamme yhä luodaan ja toistetaan kulttuurisia eroja sukupuolten välille, oli sitten kyse lasten leikkikalusta ja kirjoista tai aikuisten ulkonäkökysymyksistä ja ammateista. Miehenä tai naisena olemisen merkitsee, että suhteutamme itseämme näihin yleisiin odotuksiin. Näillä kulttuurisesti ja yhteiskunnallisesti määritellyillä konstruktiolla katsotaan myös olevan valtaaan liittyvä ulottuvuutensa: niitä voidaan pitää osaselytyksinä sille, että miehet yhä ovat enemmistönä yhteiskunnan johtotehtävissä ja naiset esimerkiksi palvelu- ja hoitoalan töissä.

Tietoteoreettisessa mielessä sosiaalisten konstruktioiden painottamista voidaan pitää reaktiona valistusajan perinnölle ja luonnontieteissä yleiselle positivistiselle ajattelulle, jossa tutkimuksen lähtökohtana ovat

välittömät havainnot tutkittavasta ilmiöstä ja jossa yritetään minimoida sosiaaliset ja henkilökohtaiset tekijät. Kiinnostuksen suuntaaminen nimenomaan tiedon sosiaalista rakentumista kohtaan liittyykin moneen 1900-luvun jälkipuolen tieteelliseen suuntaukseen. Niin kutsutussa jälkistrukturalismissa esimerkiksi painotetaan, että todellisuus saa kulttuurisen merkityksensä muuttuvien sosiaalisten jäsenysten kautta. Koska eri yhteyksissä asiat käsitetään eri tavoin, ovat kaikki tulkinnat ja totuudet ainakin jossain määrin subjektiivisia, ja ne voidaan aina suhteuttaa lukemattomaan joukkoon erilaisia muuttujia. Tämän seurauksena monet tutkijat pyrkivät dekonstruoimaan tutkimansa ilmiön. Tällä viitataan siihen, että käsitteitä ja niihin liittyviä merkityksiä ja ajatusrakenteita tutkitaan arvioimalla uudelleen ne ennako-oletukset ja tietojärjestelmät, joiden katsotaan tuottavan kuvitelman yhdestä tietyistä merkityksestä. Ajoittain jälkistrukturalismi ja dekonstruktionismi, kuten myös konstruktioismi, on laskettu jälkimodernien teorioiden joukkoon, joissa on tarkasteltu kriittisesti vakiintuneita, kaiken kattavia maailmankuvia ja valtasuhteita. Vaikka näiden koulukuntien tutkijat eivät välttämättä itse koe henkistä sukulaisuutta toistensa kanssa, heille on yhteistä ajatus kulttuurisen ja yhteiskunnallisen todellisuuden konstruoituneesta luonteesta (Heiskala 1994: 166).

Etnomusikologia ja konstruktioismi

Konstruktioin käsite ei ole noussut kovin usein etnomusikologisen tieteenteoreettisen keskustelun keskeiseksi aiheeksi. Kuitenkin voidaan sanoa, että konstruktioismin tausta-ajatusten ja käytännön ilmenemismuotojen sekä etnomusikologisen tieteenperinteen välillä on monia yhtymäkohtia.

Toisen maailmansodan jälkeen etnomusikologian painopiste siirtyi musiikin universaaleista teorioista paikallisten musiikkikulttuurien erityispiirteitä tarkkaileviin malleihin. Tässä mielessä etnomusikologian voi sanoa tukeutuvan konstruktioin perusajatukseen. Etnomusikologit tarkastelevat kriittisesti kuinka erilaiset musiikilliset ilmiöt ja niihin liittyvät merkitykset rakentuvat sosiaalisesti kulttuurisessa yhteydessään. Etnomusikologialle ominaisesti tämä tehdään hylkäämällä länsimaisista lähtökohdista koko maailmaa tarkkailevat etnosentriset teoriat ja pyrki-mällä kulttuuri relativismin hengen mukaisesti tutkimaan musiikkikulttuureja niiden omista lähtökohdista käsin.

Tässä suhteessa etenkin amerikkalainen etnomusikologi Alan P. Merriam (1964) oli vaikutusvaltainen. Merriam kritisoi musiikin rakenne- ja muotoanalyysia ja painotti musiikin laajempia kulttuurisia yhteyksiä. Hänen mukaansa musiikkia tulisi tutkia kolmella tasolla: käsitteinä, käytäntöinä ja soivana äänenä. Huomion arvoista Merriamin teoriassa on, että musiikkia koskevien ajatusten ja käsitteiden nähdään luovan pohjan käytännön musisoinnille, ja vastavuoroisesti kuulijoiden palaute voi vaikuttaa muusikoiden näkemyksiin ja käsityksiin. Kulttuuri toisin sanoen jäsentee musiikki-ilmiöitä käsitteistön kautta, mikä osaltaan vaikuttaa suoraan musiikin tuottamiseen. Jopa itse musiikin käsite tarkoittaa eri kulttuureissa eri asioita. Esimerkiksi monessa afrikkalaisessa bantukielessä musiikin käsite tuli käyttöön vasta eurooppalaisena lainasanana siirtomaavallan aikana. Musiikiksi mielletyt asiat vaihtelevat suuresti kulttuurista ja aikakaudesta toiseen.

Nykyään etnomusikologiassa painotetaan, että jokaisella musiikkikulttuurilla on oma etnoteoriansa eli jonkinlainen yleisperiaate tai säännöstö, joka ohjaa musiikillista toimintaa. Länsimaisessa konservatorio-kulttuurissa on totuttu siihen, että tämä teoria ilmaistaan kirjoitetussa muodossa ja opitaan sanallisesti ja nuottiesimerkkien avulla. Monessa muussa kulttuurissa musiikkiperinne ja siihen liittyvät jäsentelyt ja normit kuitenkin esiintyvät vain suullisesti välittyvin käsittein, jotka esiintyvät vain kyseisessä kulttuurissa. Nämä niin kutsutut *emic*-termit kiinnostavat tutkijoita, koska ne valottavat sitä, miten tutkittavat luokittelevat ja käsittävät musiikin. Rockmuusikoiden käyttämät ”riffi” ja ”filli” ovat esimerkkejä tällaisista kulttuurin sisäisistä käsitteistä, jotka jäsentävät musiikkia ja jotka tutkijan tulee ymmärtää saadakseen kuvan kulttuurin jäsenten tavasta käsittää musiikkinsa. Kumpikin käsite on itsestään selvä kaikille rockkulttuurissa vaikuttaville muusikoille. Niille ei kuitenkaan välttämättä löydy mitään yksiselitteistä vastinetta muilla musiikin aloilla, joissa musiikki jäsenetään sekä käsitteellisesti että rakenteellisesti toisin. Esittäessään tutkimustuloksensa laajemmalle yleisölle tutkijan saattaa toisaalta olla pakko käyttää länsimaisessa musiikinteoriassa yleisesti tunnettuja *etic*-termejä, kuten teeman, asteikon tai tahtilajin käsitteitä. Myös silloin tutkijan kuitenkin tulee olla tietoinen siitä, miten käsitteiden ”kääntäminen” emisistisistä etisistisiin voi vaikuttaa kohteesta syntyvään kuvaan.

Kuten yllä mainituista seikoista ilmenee, myös etnomusikologisessa tutkimusperinteessä on pohdittu, miten eri kulttuureissa esiintyvät käsitteet todellisuudesta rakentuvat sosiaalisen kanssakäynnin ja käsittei-

den kautta. Viime vuosituhanen vaihteessa etnomusikologian teoreettiset lähtökohdat laajenivat kulttuurintutkimuksessa yleisesti esiintyvillä suuntauksilla. Merkittäviä olivat uudet musiikkitieteelliset virtaukset, joissa osoitetaan perinteisen musiikin rakenneanalyysin konstruktivistiset piirteet. Analyysi ei siis välttämättä paljasta musiikillisia rakenteita, vaan sen voidaan myös nähdä konstruoivan niitä (Horner 1999: 21). Pisimmilleen vietyinä kriitikot näkevät koko musiikintutkimuksen valtavirran konstruktiona, joka tulee arvioida uudelleen (esim. Williams 2001).

Konstruktion painottamisen voi nähdä seurauksena kriittiselle kulttuurintutkimukselle ja etnomusikologialle tyypillisestä relativistisesta perusajatuksesta. Aiempaa tutkimusta on kritisoitu essentialismista eli käsityksestä, että ilmiöillä olisi joku sisäänrakennettu muuttumaton olemus, joka tekee niistä sellaisia kuin ne ovat. Nykyään painotetaan enemmän kulttuuristen ilmiöiden, kuten koko kulttuurin käsitteenkin, prosessinomaista luonnetta. Kulttuurin ilmiöille on ominaista, että ne rakentuvat jatkuvasti ja saavat uusia merkityksiä suhteessa toisiin ilmiöihin.

Enää ei esimerkiksi nähdä perinnettä minään muuttumattomana jonkin tietyn kansanluonteen ilmentymänä, vaan aina uudelleen määrittävänä sosiaalisesti rakentuvana prosessina. Etnomusikologian tieteenhistoriassa on viime vuosikymmeninä kriittisesti arvioitu sitä, miten jotkut musiikinlajit aiemmin määriteltiin ”aidoksi” ja ikaikaiseksi kansanperinteeksi, vaikka kyseinen musiikki sai tämän aseman vain perinteenkeräilijöiden, tutkijoiden ja alan instituutioiden työn kautta (esim. Harker 1985, Kurkela 1989, Boyes 1994, Brocken 2003).

Samalla tavalla on keskusteltu aiempaa monisyisemmin paikallisuudesta. Nykyään ei pelkästään kiinnostuta fyysisestä paikasta, vaan painotetaan, että musiikin avulla ihmiset myös luovat sosiaalisia tiloja, jotka joskus ovat maantieteellisesti rajattuja ja joskus ulottuvat näiden rajojen yli (esim. Stokes 1994a). Ihmisten tapa mieltää itsensä yksilönä ja perinteen, paikallisuuden tai ryhmän osana on myös prosessi, jossa musiikilla voi olla osansa. Musiikki ei pelkästään edusta, ilmaise tai heijasta olemassa olevaa identiteettiä vaan se voi olla mukana rakentamassa identiteettiä (esim. Frith 1996, Rice 2007, Rice 2010). Tämä koskee niin etnistä (esim. Stokes 1994b, Suutari 2000, Brusila 2008), kansallista (Bohlman 2004) kuin esimerkiksi sukupuoli-identiteettiäkin (esim. Moisala & Diamond 2000).

Diskurssianalyysi

Sosiaalisia konstruktioita tutkittaessa käytetään usein menetelmänä diskurssianalyysia, joka ei ole helposti rajattu yksiselitteinen metodi, vaan pikemminkin joukko erilaisia tutkimuskäytäntöjä. Diskurssianalyysissa eritellään sitä, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan käsitteellisesti ja erilaisten käytäntöjen kautta (esim. Jokinen ym. 1999: 21 ja Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Lähtökohtana on tutkia kieltä ja muita merkityksiä välittäviä toimintoja sekä näiden sosiaalisia seurauksia. Tutkimusmateriaali voi koostua esimerkiksi haastatteluista ja lehtiartikkeleista tai audiovisuaalisesta materiaalista. Kiinnostuksen kohteena voi myös olla institutionalisoidut rakenteet ja toiminnot, jotka osaltaan luovat tai manifestoivat diskurssin jossakin muodossa. Tutkimalla tällaisia diskursseja pystytään valottamaan niitä kielellisiä seikkoja ja käytäntöjä, jotka ilmentävät ihmisten ymmärrystä todellisuudesta. Se miten diskurssi rajataan ja mihin mielenkiinto ensi sijassa kohdistuu, voi kuitenkin vaihdella paljon tieteellisestä suuntauksesta ja perinteestä riippuen.

Kielitieteessä diskurssilla yleensä tarkoitetaan nimenomaan kielellistä vuorovaikutusta, jota tutkitaan analysoimalla puhetta tai kirjoitettuja tekstejä. Esimerkiksi sosiaalipsykologiassa ihmisten keskustelujen perusteella analysoidaan kielenkäyttöä vallankäyttönä ja vaikuttamisena tai yksilötasolla itsen esittämisen ja määrittelyn välineenä (esim. Potter & Whetherell 1987). Kulttuurintutkimuksessa teksti yleensä käsitetään laajemmin kuin pelkästään kielellisesti. Käsitteellä teksti voidaan tällöin viitataan kaikkeen, josta voimme löytää kulttuurisia merkityksiä, kuten musiikkiin, audiovisuaaliseen materiaaliin, pukeutumiseen ja esineisiin.

Kulttuurin ja mediantutkimuksessa lähtökohtana on usein niin kutsuttu kriittinen diskurssianalyysi. Sitä kiinnostaa, miten kaikista mahdollisista tavoista sosiaalisesti tuottaa käsityksemme todellisuudesta vain tietyt tavat saavat keskeisen yhteiskunnallisen aseman (esim. Heinonen 2005, Fairclough 2002). Tämä näkökulma juontaa monessa suhteessa juurensa ranskalaisen filosofin Michel Foucault'n (1980, 2000, 2005, 2010) valta-analyyseista, joissa diskurssin käsitettä käytetään eriteltäessä ajattelutapojemme historiallis-yhteiskunnallisesti määriteltäviä rajoja. Foucault'lle diskurssit ovat sekä käsityksiä asioista että sellaisia käytäntöjä, joiden kautta käsitykset asioista muokkaantuvat. Nämä diskurssin piirteet ovat aina kytköksissä valtaan. Käsityksemme seksuaalisuudesta, mielisairaudesta, rikoksesta ja rangaistuksesta, oikeasta ja väärästä tiedosta ovat muuttuneet aikojen saatossa, ja nämä muutokset ovat tämän

näkemyksen mukaan aina nivoutuneet yhteiskuntarakenteisiin ja institutionalisoihin käytäntöihin sekä viime kädessä valtakysymyksiin.

Tapaus maailmanmusiikki

Konstruktion ja diskurssin perusajatusten tarjoamia käytännön mahdollisuuksia tutkimukselle voidaan selvittää maailmanmusiikkia koskevan esimerkkitapauksen avulla, joka perustuu omaan tutkimukseeni (ks. Brusila 2003). Käsite maailmanmusiikki (engl. *world music*) on monella tavalla vaikeasti määriteltävissä. Termillä on pitkä historia, mutta nykyisessä merkityksessään se levisi yleiseen käyttöön Länsi-Euroopassa 1980-luvun lopussa.

Maailmanmusiikista puhutaan ja kirjoitetaan tyylinä, muusikin lajina tai genrenä. Ongelmana on kuitenkin sellaisten tyyli- ja lajien määrittely, joiden perusteella jokin musiikki voitaisiin luokitella maailmanmusiikiksi. Eri yhteyksissä maailmanmusiikiksi voidaan luokitella esimerkiksi kuubalainen *son*, tuvalainen kurkkulaulu tai zimbabwelainen *mbira*-musiikki. Pelkästään analysoimalla näiden musiikinlajien rakenteellisia piirteitä on hyvin vaikea löytää joitakin kaikkia niitä yhdistäviä tekijöitä. Joskus maailmanmusiikki kuvaillaan fuusiomusiikiksi. On kuitenkin ilmeistä, että vain tietyt musiikilliset sulautumat mielletään maailmanmusiikiksi, esimerkiksi fuusiojazzia tai rockiskelmää ei pääsääntöisesti lasketa tähän ryhmään kuuluvaksi.

Maailmanmusiikki voidaan myös käsittää musiikkiteollisuuden markkinointikategoriana, mille sinänsä on hyvät perustelut. Markkinointinimikkeenä maailmanmusiikki lanseerattiin alan pienlevy-yhtiöiden, toimittajien ja levykauppojen yhteisellä päätöksellä, joka tehtiin lontoalaisessa pubissa vuonna 1987. Luokitukselle oli tarvetta, koska markkinoille oli tullut muun muassa afrikkalaisten popbändien, Australian aboriginaalimuusikoiden sekä bulgariaalaisten naiskuorojen levyjä, joilla ei ollut omaa kategoriaa kasvavasta kysynnästä huolimatta. Luomalla markkinakategorian teollisuus ja media yritti saattaa yhteen tietyt musiikit ja kuluttajat. Selkeästä alkuperästä huolimatta kategorian käyttö kuitenkin nopeasti osoittautui kirjavavaksi ja paikalliset variaatiot suuriksi. Suomessa esimerkiksi flamenco voidaan laskea maailmanmusiikiksi mutta harvemmin suomalainen kansanmusiikki, kun taas Espanjassa tilanne on päinvastainen. Sekä Espanjassa että Suomessa afrikkalaista musiikkia voidaan puolestaan markkinoida maailmanmusiikkina.

Mielekkäämpää kuin yrittää määritellä maailmanmusiikki on tutkia kuinka muut ovat sen määritelleet sanallisesti sekä käytäntöjen ja institutionalisoinnin kautta. Ajatusleikkinä voidaan lähteä siitä, että maailmanmusiikkia ei ole olemassa ja kysyä, mistä syntyy käsitys sen olemassaolosta. Tämän ajatuksen mukaisesti voidaan todeta, että esimerkiksi fanien, toimittajien tai musiikkiteollisuuden lausumat ja teot eivät yksinkertaisesti heijasta jotain selkeää maailmanmusiikkiobjektia, vaan omalta keskeiseltä osaltaan konstruoivat sen. Maailmanmusiikki-nimikettä käytetään useiden lehtien, kirjoitusten, radio-ohjelmien, levy-yhtiöiden ja festivaalien yhteydessä. Täten nämä kaikki yhdessä rakentavat käsitystä maailmanmusiikki-nimisestä kategoriasta. Mielenkiintoista on, että tämä käsitys on suhteellisen vahva, vaikka vain harvat muusikot itse nimittävät musiikkiaan maailmanmusiikiksi. Itse asiassa useat muusikot eivät välttämättä ole edes kuulleet koko käsitettä ennen kuin heidät liitetään maailmanmusiikki-kategoriaan.

Vaikka maailmanmusiikki musiikkianalyttiselta tai sosiologiselta kannalta katsottuna voikin vaikuttaa sangen monisäikeiseltä ja epämääräiseltä, on se kuitenkin säilynyt alan arkikäytössä osoittaen olevansa merkityksellinen ja käyttökelpoinen. Diskursseille onkin tyypillistä, että ne harvemmin ovat yksiselitteisiä tai ristiriidattomia. Tarkemman tutkimuksen tuloksena niistä kuitenkin voi löytää syvemmän tason säännöllisyyksiä, jotka kytkevät ne ihmisten aiempiin käsityksiin ja odotuksiin.

Englantilaisen *Folk Roots* -lehden päätoimittaja Ian Anderson (1997: 13) on tiivistänyt maailmanmusiikin lauseeseen ”paikallista musiikkia muualta” (engl. *local music, not from here*), jossa myös kiteytyy monet kategorisoinnin keskeisistä peruspiirteistä. Luokittelu on nimenomaan länsimainen ilmiö, eikä sillä välttämättä ole mitään sijaa muissa kulttuureissa, vaikka se koskettaakin muiden kulttuureiden musiikkia. Maailmanmusiikiksi määritellyt musiikit määrittävät länsimaisten ihmisten mielissä jonkinlaisena ”toisten musiikkina”. Voidaan sanoa, että maailmanmusiikki rekonstruoivat vanhan, yleisemmin esiintyvän kahtiajaon ”meihin ja muihin”, jossa ”me” määrittelemme itsemme jonkin ”toisen” kautta, josta täten tulee meille kontrasti tai vastakohta. Kulttuurintutkija Stuart Hall (1992) kutsuu tätä länsimaiselle itsemäärittelylle tärkeätä diskurssia sanonnalla ”länsi ja muut” (engl. *The West and the Rest*). Huomionarvoista kahtiajaossa on, että se on kulttuurinen, ei niinkään maantieteellinen. Länsimaat viittaa tässä yhteydessä konstruktion, joka perustuu muun muassa tiettyyn elämäntapaan ja -katsomukseen, modernisaation tasoon ja teknologiseen kehitykseen. Tästä syystä johtuen

myös esimerkiksi Pohjois-Amerikan alkuperäiskansojen musiikki tai Euroopan perinnesäilytykset voidaan luokitella maailmanmusiikiksi, vaikka näiden samojen alueiden populaarimusiikkia tai taidemusiikkia ei mielletä maailmanmusiikiksi. Tärkeätä on, että musiikki koetaan länsimaissa ”toiseuden” eli jonkun ei-länsimaisen paikallisen perinteen ilmentymänä.

Toiseuden ajatus merkitsee, että niihin artisteihin, joiden musiikki länsimaissa luokitellaan maailmanmusiikiksi, kohdistuu hyvin paljon odotuksia. Muusikot eivät välttämättä tunne koko kategorialta entuudestaan, koska se ei yleensä esiinny länsimaiden ulkopuolella, mutta luodessaan kansainvälistä uraa he kohtaavat uusien yleisöjen odotukset. Musiikin tulee vastata näihin odotuksiin ”aitoudesta” samalla kun sen täytyy olla helposti lähestyttävää. Soitinvalinnat, musiikin rakenteelliset ratkaisut, lavakäyttäytyminen tai pukeutuminen voi merkitä eri asioita muusikoille kuin uusille yleisöille. Usein olennaista ei ole se, miten musiikkia on perinteisesti paikallisessa kulttuurissa luotu, vaan se, minkälainen ennakoajatus länsimaisella yleisöllä on musiikin perinteisyydestä tai paikallisuudesta. Tässä mielessä maailmanmusiikkidiskurssiin liittyy myös aina tietty valta-asetelma. Muusikot eivät kuitenkaan ole tahdotomia tai passiivisia, vaan he neuvottelevat itselleen sopivia taiteellisia ja uraa koskevia ratkaisuja. Voidaan sanoa, että muusikoilla usein on oma musiikillinen diskurssinsa, johon maailmanmusiikkidiskurssi vaikuttaa tavalla tai toisella, artistista ja musiikista riippuen. Vastaavasti maailmanmusiikkidiskurssi myös muuttuu ajan myötä.

Konstruktioismin kritiikkiä

Samalla kun konstruktioismin perusajatus on vakiinnuttanut asemansa yhteiskunta- ja kulttuuritieteissä, useita sen peruspiirteitä on myös kritisoitu. Nykyään voi konstruktioismin ajatus löytyä myös sellaisista yhteyksistä, joissa sen käyttö ei välttämättä ole johdonmukaista tai tieteen-teoreettisilta seurauksiltaan loppuun asti ajateltua. Monenkirjavat tutkimusperinteet voidaan ryhmittää neljään peruskategoriaan, jotka lähtökohdiltaan ovat samankaltaisia mutta päämääriltään ja seuraamuksiltaan erilaisia (luokittelussa seuraan löyhästi Wennebergiä 2001: 13–15).

Ensimmäisen kategorian muodostavat kriittiset näkökulmat, joissa yksinkertaisesti halutaan arvioida uudelleen yleisesti hyväksytyjä totuuksia. Ajatus itsestään selvänä pidetyn tiedon uudelleen arvioinnista ei

sinänsä ole kovin mullistava, vaan pikemminkin luonteva kaikelle kriittiselle tieteelle. Konstruktioismin levittäessä yhä useammat tutkijat ovat kuitenkin myös kysyneet, missä määrin perspektiivien laajentaminen vaatii juuri tämän kaltaista käsittelyä. Esimerkiksi filosofi Ian Hackingin (2008: 77–79) mukaan voidaan kysyä, miten ja minkä sosiaalinen konstruktio itse asiassa rakentaa, ja missä määrin todellakin on mielekästä käyttää rakentamisen kielikuvaa ilmiöiden selittämisessä. Jos lähes kaikki tulkitaan ja selitetään nimenomaan konstruktiona, menettää koko käsite helposti merkityksensä tai se johtaa ylilyönteihin, vaikka se muuten sisältäisikin käyttökelpoisia ajatuksia.

Toisessa ryhmässä kriittinen tutkimus keskittyy sosiaalisiin instituutioihin, ja tässä yhteydessä voidaan puhua sosiaalisesta teoriasta. Juuri yhteiskunnallisena ja kulttuurisena teoriana konstruktioismin onkin osoittanut olevansa hyvin elinvoimainen. Etenkin historialliset ja kulttuurirelativistiset ajatukset ovat tulleet yhä suosituimmiksi, kun tutkijat ovat halunneet irtautua esimerkiksi oman kulttuurinsa ennalta määrittelemistä ajatusmalleista tarkkaillakseen kuinka käsitykset rakentuvat eri tavoin eri yhteyksissä. Usein tällaisissa sosiaalisia instituutioita tarkastelevissa tutkimuksissa relativismi voidaan luokitella metodiksi, jonka avulla tutkija pyrkii näkemään kohteensa neutraalisti sen omista lähtökohdista. Metodi ei välttämättä merkitse, että tutkija ottaisi kantaa jonkin yhteiskunnallisen, esteettisen tai moraalisen ilmiön puolesta tai sitä vastaan, vaan hän pyrkii yksinkertaisesti tutkimaan, miksi se on sellainen kuin on tai käsitetään niin kuin se käsitetään.

Pidemmälle vietyä konstruktioismin keskittyy nimenomaan tietoon sosiaalisena instituutiona. Tällöin voidaan puhua kolmannesta tyypistä eli konstruktioismin tietoteorian, epistemologian. Tietoteoreettisessa mielessä jyrkemmän konstruktioismin lähtökohdaksi on tällöin, ettei ole olemassa mitään absoluuttisia totuuksia. Vaikka tämä lähtökohdaksi voikin olla motivoitua kyseenalaistamisen kannalta, johtaa se tieteenfilosofiin ongelmiin, ellei lähtökohdan rajoituksia ja seurauksia tiedosteta. Jos tiedon nähdään rakentuvan aina suhteessa johonkin viitekehukseen, kuten kieleen tai kulttuuriin, voidaan kysyä, missä määrin tutkija voi väittää tietävänsä jotain lopullisesti. Jälkistrukturalismia kritisoivat tutkijat painottavatkin, että pahimmassa tapauksessa tämän seurauksena kukaan ei koskaan pysty todistamaan vääräksi tai oikeaksi mitään teoriaa tai tutkimustulosta. Tietoteoreettisessa mielessä on myös ongelmallista, jos tutkija ottaa äärimmäisen relativistisen kannan, koska silloin jopa hänen oma väitteensä relativismin järjestyksestä kyseenalaistuu. Voidaan

myös kysyä, kuinka tutkijan on mahdollista irrottautua diskurssin luomista käsityksistä, jos diskurssi todellakin on niin kaiken kattava kuin jyrkimmän linjan konstruktionistit väittävät.

Pisimmälleen vietyä hatarasti jäsenneilty tietoteoreettinen ajatus voi johtaa siihen, että kaiken ajatellaan olevan sosiaalisesti rakentunutta, jopa fyysisten ilmiöiden ja luonnon sekä viime kädessä koko todellisuuden. Tätä viimeistä kategoriala voidaan kutsua konstruktionistiseksi ontologiaksi eli olemisen perimmäistä laatua käsitteleväksi suuntaukseksi. Etenkin luonnontieteellisesti suuntautuneempien tutkijoiden mielestä tämä johtaa ylilyönteihin, joissa tutkimus kieltää fyysisen todellisuuden. Myös kriittisesti suuntautuneet yhteiskunta- ja kulttuuritieteilijät voivat kysyä, johtaako konstruktionistinen tutkimusote materiaalistien ja taloudellisten seikkojen väheksymiseen. Ummistammeko silmämme vallankäytön konkreettisilta kielteisiltä vaikutuksilta, fyysiseltä kurjuudelta ja sorrolta, jos pelkästään keskitymme käsitteellisiin tasoihin. Viime kädessä voidaan kysyä, kuuluvatko olemisen perimmäiset kysymykset ylipäättään musiikin- tai kulttuurintutkimuksen piiriin, vai tulisiko ne jättää filosofisen tieteenperinteen pohdittaviksi. Tärkeämpää kuin etsiä vastauksia ontologisiin kysymyksiin on tiedostaa oman metodologisen ja teoreettisen valinnan mahdollisuudet ja rajoitukset.

Lopuksi

Konstruktionismia kohtaan esitetystä kritiikistä huolimatta se on kuitenkin lähtökohdiltaan ja käytännön toteutukseltaan vakiintunut tieteellinen näkökulma, joka mitä suurimmalla todennäköisyydellä myös jatkossa tulee olemaan tärkeä yhteiskunta- ja kulttuuritieteissä. Tieteen-teoreetikko Søren Barlebo Wennebergin (2001: 172–174) tavoin voitaneen todeta, että konstruktionismiksi nimetyillä ajatuksilla on pitkät perinteet ja ne tulevat myös tulevaisuudessa esiintymään tieteessä, vaikka niistä ehkä käytetäänkin eri nimityksiä kuin konstruktio tai diskurssi. Pohdinnat ihmisten käsitysten ja toimien sosiaalisista kehyksistä ovat kuitenkin kuuluneet kiinnostuksen kohteisiin pitkään, ja tämän näkökulman kriittinen kehittäminen lienee itsestään selvä tavoite monille humanistisille tieteenaloille..

Myös etnomusikologialle konstruktionismi voi tarjota uusia näkökulmia, jotka laajentavat ymmärrystämme musisoinnin ja käsitteiden tai ylipäättään musiikin ja kulttuurin välisistä yhteyksistä. Tämä tosin

edellyttää, että olemme tietoisia konstruktionismin, kuten muidenkin teorioiden ja metodien eduista ja ongelmista. Kyseessä ei ole kaiken kattava yleismenettelmä vaan parhaimmillaan kysymyksenasetteluun sopiva metodi, jonka itsekriittinen käyttö voi avata uusia näkökulmia tutkimamaamme ilmiöön.

Lähteet

- Anderson, Ian (1997) ”The Editor’s Box.” *Folk Roots* 174 (December 1997): 13.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (2000) [1966] *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen: Tiedonsosiologinen tutkielma*. Suom. ja toim. Vesa Raiskila. Helsinki: Gaudeamus.
- Bohlman, Philip V. (2004) *The Music of European Nationalism: Cultural Identity and Modern History*. Santa Barbara.: ABC-CLIO.
- Boyes, Georgina (1994) *The imagined village: culture, ideology and the English folk revival*. Manchester: Manchester University Press.
- Brocken, Michael (2003) *The British Folk Revival 1944–2002*. Aldershot: Ashgate.
- Brusila, Johannes (2003) *’Local Music, Not From Here’ – The Discourse of World Music examined through three Zimbabwean case studies: The Bhundu Boys, Virginia Mukwasha and Sunduza*. Helsinki: Finnish Society for Ethnomusicology.
- Brusila, Johannes (2008) ”Den finlandssvenska populärmusikens vara eller inte vara -diskursiva och nymaterialistiska utgångspunkter för etnicitetsinriktad musikforskning.” *Etnomusikologian vuosikirja* 20: 301–321.
- Burr, Vivien (1995) *An Introduction to Social Constructionism*. London: Routledge.
- Fairclough, Norman (2002) [1995] *Miten media puhuu*. Suom. Virpi Blom & Kaarina Hazard. Tampere: Vastapaino.
- Foucault, Michel (1980) *Power/knowledge: selected interviews and other writings 1972–1977*. Toim. Colin Gordon. Brighton: Harvester Press.

- Foucault, Michel (2000) [1975] *Tarokkailla ja rangaista*. Suom. Eevi Ni-vanka. Helsinki: Otava.
- Foucault, Michel (2005) [1969] *Tiedon arkeologia*. Suom. Tapani Kilpeläi-nen. Tampere: Vastapaino.
- Foucault, Michel (2010) [1976] *Seksuaalisuuden historia: tiedontahto, nau-tintojen käyttö, huoli itsestä*. Suom. Kaisa Sivenius. Helsinki: Gaudeamus.
- Frith, Simon (1996) "Music and Identity." *Questions of Cultural Identity*. Toim. Stuart Hall & Paul du Gay. London: Sage, 108–127.
- Gergen, Kenneth J. (1999) *An invitation to social construction*. London: Sage.
- Hacking, Ian (2008) [1999] *Mitä sosiaalinen konstruktio on?* Suom. Inkeri Koskinen. Tampere: Vastapaino.
- Hall, Stuart (1992) "The West and the Rest: Discourse and Power." *Formations of Modernity*. Toim. Stuart Hall & Bram Gieben. Cambridge: Polity Press & Open University, 275–320.
- Harker, David (1985) *Fakesong: The Manufacture of British 'Folksong', 1700 to the Present Day*. Milton Keynes: Open University Press.
- Heinonen, Yrjö (2005) "Kriittinen diskurssianalyysi musiikin tutkimuk-sessa." *Musiikin suunta* 1/2005: 5–17.
- Heiskala, Risto (1994) "Sosiaalinen konstruktio." *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Toim. Risto Heiskanen. Helsinki: Gaudeamus, 146–172.
- Horner, Bruce (1999) "Discourse." *Key Terms in Popular Music and Culture*. Toim. Bruce Horner & Thomas Swiss. Malden: Blackwell, 18–34.
- Jokinen, Arja, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (1999) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.
- Kurkela, Vesa (1989) *Musiikkifolklorismi & järjestökulttuuri: kansanmu-siikin ideologinen ja taiteellinen hyödyntäminen suomalaisissa musiikki- ja nuorisjärjestöissä*. Helsinki: Suomen etnomusikologinen seura.
- Moisala, Pirkko & Diamond, Beverly (2000) *Music and Gender*. Urbana & Chicago: University of Illinois Press.
- Potter, Jonathan & Whetherell, Margaret (1987) *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour*. London: Sage Publications.
- Rice, Timothy (2007) "Reflections on Music and Identity in Ethnomusi-cology." *Muzikologija/Musicology (Journal of the Serbian Academy of Sciences and Arts)* 7/2007: 17–38. <http://www.doiserbia.nb.rs/ft.aspx?id=1450-98140707017R> (luettu 10.5.2012).
- Rice, Timothy (2010) "Disciplining *Ethnomusicology*: A Call for a New Approach." *Ethnomusicology* 54(2): 318–25.
- Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna (2006) *KvaliMOTV – Menetelmäopetuksen tietovaranto*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoar-kisto. <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/> (tarkistettu 19.4.2012).
- Stokes, Martin (1994a) "Introduction." *Ethnicity, Identity and Music: The Musical Construction of Place*. Toim. Martin Stokes. Oxford: Berg, 1–28.
- Stokes, Martin (toim.) (1994b) *Ethnicity, Identity and Music: The Musical Construction of Place*. Oxford: Berg.
- Suutari, Pekka (2000) *Götajoen jenkka: tanssimusiikki ruotsinsuomalaisen kulttuuri-identiteetin rakentajana*. Suomen etnomusikologisen seuran julkaisuja 7. Tukholma: Ruotsinsuomalaisten arkisto.
- Wenneberg, Søren Barlebo (2001) *Socialkonstruktivism – positioner, prob-lem och perspektiv*. Malmö: Liber.
- Williams, Alastair (2001) *Constructing Musicology*. Aldershot: Ashgate.
- Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000) *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

KIRJOITTAJAT

Johannes Brusila, FD, professor i musikvetenskap, Åbo Akademi

Yrjö Heinonen, FT, dosentti, yliopisto-opettaja, Turun yliopisto

Petri Hoppu, FT, dosentti, yliopistonlehtori, Tampereen yliopisto

Marko Jouste, FT, yliopistonlehtori, Giellagas-instituutti, Oulun yliopisto

Helmi Järviluoma, FT, kulttuurintutkimuksen professori, Itä-Suomen yliopisto

Vesa Kurkela, FT, musiikin historian professori, Sibelius-Akatemia

Antti-Ville Kärjä, FT, dosentti, erikoissuunnittelija, Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto

Taru Leppänen, FT, dosentti, naistutkimuksen professori, Turun yliopisto

Markus Mantere, FT, dosentti, tutkija, Sibelius-Akatemia

Pirkko Moisala, FT, musiikkitieteen ja etnomusikologian professori, Helsingin yliopisto

Jarkko Niemi, FT, dosentti, akatemiattutkija, Tampereen yliopisto

Tarja Rautiainen-Keskustalo, FT, musiikintutkimuksen professori, Tampereen yliopisto

Elina Seye, FM, tohtoriopiskelija, Tampereen yliopisto

Terhi Skaniakos, FT, erikoissuunnittelija, Jyväskylän yliopisto

Pekka Suutari, FT, kulttuurintutkimuksen professori, Karjalan tutkimuslaitos, Itä-Suomen yliopisto

Tuuli Talvitie, FT, apulaisrehtori, Vantaan musiikkiopisto

Heikki Uimonen, FT, populaarimusiikin professori, Sibelius-Akatemia

Hanna Väätäinen, FT, tutkija, Helsingin yliopisto